

סוגיה כא: סעודה מפסקת

רקע

סעודה מפסקת היא סעודת אבלות. הראשונים דנים בגדרי הסעודה: איזה בשר אסור בסעודה, איזה יין אסור בסעודה, הגדרת שני תבשילים, האם יש חיוב למעט מאכלים ואורחים? חיוב זימון ודין רחיצה בסעודה ואחריה.

מקורות

- א. ל.-ל: "ערב תשעה באב לא יאכל אדם ב' תבשילין כו'... כמי שמתו מוטל לפניו"
- ב. תוס' ד"ה ערב, ואם, ואע"ג
- ר"ן י. באלפס מד"ה מתני' עד ד"ה ולענין
- רא"ש סי' לד, "... שום תבשיל אחר בסעודה המפסקת"; סי' לה והגהות אשר"י; סי' לח
- ג. מרדכי סי' תרלט [ניתן לדלג על הקטע באמצע העוסק בדיני תשעה באב]
- ד. הגהות מיימוניות הל' תעניות פ"ה אות ל
- ה. רמב"ם הל' תעניות פ"ה הל' ז-ט
- ו. שו"ע סי' תקנב סע' א-ט ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ז [שער הציון אות ג], ח, יט, כב]
- סי' תקנב סע' א ומשנה ברורה [בעיקר: סק"ב]

הסבר הסוגיה

"ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין רבן שמעון בן גמליאל אומר ישנה".

[משנה כו:]

המשנה אוסרת לאכול בסעודה מפסקת שני תבשילים, ואוסרת לאכול בשר ולשתות יין. האיסור לאכול בשר ולשתות יין אינו איסור ייחודי לסעודה מפסקת והוא קיים גם בדין אונן [ברכות יז:], כך שניתן להבין שיש קשר בין שני הדינים. ראינו לעיל שדיני בין המיצרים חופפים לדיני אבלות, תשעה באב מקביל לאבלות שבעה, שבוע שחל בו מקביל לאבלות שלושים, שלושת השבועות מקבילים לאבלות יב חודש. ניתן להמשיך כיוון זה ולהבין שסעודה מפסקת מקבילה לדין אונן.

ההשוואה בין סעודה מפסקת לדין אונן עולה ממנהגו של רבי יהודה בן אילעאי [ל.], שהיו "מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכירים ואוכל ושתה עליה קיתון של מים ודומה כמי שמתו מוטל לפניו".

ההבנה שלסעודה מפסקת יש דין אוננות עולה מדין נוסף שנחלקו בו הראשונים. רבינו משולם [הגהות מיימוניות הל' תעניות פ"ה אות ל, טור סי' תקנב] נהג לא לזמן בסעודה מפסקת אפילו כשאכל בחדר עם שני אנשים נוספים. הטור [סי' תקנב] תמה על מנהגו, מדוע לא לזמן

הרי אפילו אבל חייב בזימון. נראה לפרש שרבינו משולם סובר שהפטור מזימון אינו נובע מדין אבל אלא מדין אונן. אונן אסור להסב באכילתו, כיוון שחיוב זימון נאמר רק בשלושה המסיבים כאחד [משנה בברכות מב. ועיין גם גמ' מב:], אין מזמנים בסעודה המופקעת מדין הסיבה [חשוב לציין שאונן אינו מזמן, אבל לא ניתן להוכיח מדין זה, כיוון שהפטור מזימון נובע מהפטור של אונן מכל המצוות].

ההבנה שדין סעודה מפסקת מקביל לדין אונן תלויה בגדרי איסור בשר ויין. הברייטא [ל] אומרת שמותר בסעודה מפסקת לאכול בשר מליח ומותר לשתות יין תוסס. הברייטא הקובעת את דיני אונן [ברכות יז:] אוסרת בשר ויין ואינה מחלקת בין בשר מליח לבשר שאינו מליח, ובין יין תוסס ליין שאינו תוסס. תוס' [מו"ק כג: ד"ה ואינו] לומד מסוגייתנו לדין אונן, ומתיר מעיקר הדין לאונן לאכול בשר מליח ולשתות יין תוסס. הרמב"ם פוסק בהלכות תעניות [פ"ה ה"ז] שמותר לאכול בשר מליח ומותר לשתות יין תוסס, ובדין אונן [הל' אבל פ"ד ה"ן] הרמב"ם אינו מחלק, משמע שאף בשר מליח ויין תוסס אסורים.

לשיטת התוס' ניתן לומר שדין סעודה מפסקת מקביל לדין אונן, אבל לשיטת הרמב"ם הסבר זה אינו אפשרי. נראה להסביר שלדעת הרמב"ם איסור בשר ויין הוא מפני שבשר ויין מסמלים את עבודת בית המקדש, ולכן אסור חכמים לאוכלם בסעודה המשמשת כסעודת אבלות על חורבנו. כיוון שאיסור בשר ויין קשור לקרבנות ולניסוך היין, מותר לאכול בשר מליח שאינו כשלמים, ומותר לשתות יין תוסס שאינו ראוי לניסוך על גבי המזבח.

ניתן להבין את איסור אכילת בשר ושתיית יין בדרך שלישית. חכמים אסרו לאכול בסעודה מפסקת שני תבשילים, שני תבשילים אינם קשורים לאוננות ואינם קשורים לבית המקדש, אלא נועדו למעט שמחה בסעודת אבלות, כיוון ש"אין שמחה אלא בבשר ויין" הם אסורים בסעודה זו.

להבנות השונות בגדרי איסור בשר ויין, ובדין סעודה מפסקת נפקא מינות להלכה:

א. בשר עוף. אם איסור בשר קשור לבית המקדש, יש לאסור גם בשר עוף שאף הוא קרב על גבי המזבח. אם איסור בשר נובע מאיסור שמחה, יש לאסור רק בשר בהמה, שרק בו יש שמחה [חגיגה ח:]. הרשב"ט [במרדכי סי' תרלט] סובר שאיסור בשר נובע מאיסור שמחה, והוא מתיר אכילת בשר עוף בסעודה מפסקת. הטור [סי' תקנב] מסכים שאיסור בשר נובע מאיסור שמחה, אבל לדעתו האיסור אינו שלא להרבות שמחה אלא להרבות אבל, ולכן אף בשר עוף, שאינו מרבה שמחה, אסור.

ב. תוס' [ד"ה ואע"ג] סובר שאסור לנו לאכול בשר מליח, כיוון שאנו רגילים לאוכלו כל השנה. לפי ההבנה שהאיסור קשור לקרבנות, אין סיבה לחלק בינינו לבין הגמ', תוס' סובר שאיסור אכילת בשר קשור לדין שמחה, וכיוון שאנו שמחים בבשר מליח, אסור לנו לאוכלו.

המשנה אומרת שאסור לאכול בסעודה מפסקת שני תבשילים. נחלקו הראשונים בהגדרת "תבשיל" ובהגדרת "שני תבשילים":

תוס' [ד"ה ערב] סובר ש"תבשיל" הוא רק דבר שאינו נאכל חי, כל דבר שנאכל חי ובישלוהו, אינו מוגדר "תבשיל" ואין הגבלה באכילתו. הרמב"ן [תורת האדם עמ' רמז, מובא בר"ן י. ד"ה מתני'] חולק ולדעתו כל דבר מבושל מוגדר כתבשיל, אפילו ניתן לאוכלו חי. הרא"ש [ס' לד] מביא שבאשכנז מחמירים שעירוב שני מינים בתבשיל אחד מוגדר כשני תבשילין, ואין לאוכלו בסעודה מפסקת. הרמב"ן [שם] חולק ולדעתו דין "שני תבשילין" נאמר רק כשמבשל בשתי קדרות שונות [כך מביא הרא"ש בשם אנשי צרפת]. התוס' מביא שיטת ביניים, תבשיל הנעשה משני מינים מוגדר כתבשיל אחד רק כשלא רגילים לעשות התבשיל ממין אחד בלבד [מחלוקת הראשונים נובעת מהשאלה האם להשוות הגדרת "תבשיל" בסעודה מפסקת להגדרת "תבשיל" בבישולי נכרים, והאם להשוות דין "שני תבשילים" בסעודה מפסקת לדין "שני תבשילים" בעירוב תבשילין].

המשנה [כו:] אומרת שרבן שמעון בן גמליאל אינו אוסר אכילת בשר ושתיית יין, אלא מחייב לשנות בלבד. הגמ' מביאה ברייתא שבה מסביר רבי יהודה שמשנה על ידי הפחתת כמות התבשילים, הבשר והיין מהנורמה המקובלת עליו, ועל ידי הפחתת מספר האורחים מהכמות שהוא רגיל בה.

נחלקו הראשונים האם חכמים מודים לדברי רבן שמעון בן גמליאל, ובנוסף לאיסור הגורף של אכילת בשר ושתיית יין, יש לדעתם גם חיוב למעט משאר צורכי הסעודה. הרמב"ם [הל' תעניות פ"ה ה"ז] מביא רק את האיסור לאכול שני תבשילים, לאכול בשר ולשתות יין, משמע שאין לדעתו חיוב למעט. תוס' [ד"ה ואע"ג] חולק ופוסק "אם היה רגיל לשתות עשרה כוסות משכר או ממשקה אחר לא ישתה כי אם חמשה".

הגמ' [ל.] מביאה ברייתא האומרת: "כל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ, כל שאינו משום תשעה באב מותר לאכול בשר ולשתות יין ואסור [הרא"ש (ס' לח) גורס: ומותר] לרחוץ. רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר משום אביו כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ". נחלקו הראשונים כיצד לפרש את הברייתא:

הרמב"ן [תורת האדם עמ' רמז, מובא ברא"ש ס' לח, ובר"ן י. באלפס ד"ה גרסי'] מפרש שהברייתא עוסקת באיסור רחיצה בסעודה מפסקת. חכמים אוסרים לרחוץ בסעודה מפסקת, ורבי ישמעאל ברבי יוסי מתיר לרחוץ עד שקיעת החמה.

הראב"ד [ברא"ש ס' לח] מפרש שהברייתא עוסקת באיסור רחיצה לאחר סעודה מפסקת. חכמים סוברים שאדם שסיים אכילתו קיבל על עצמו תענית, ולכן אסור לו לאכול ואסור לו לרחוץ, רבי ישמעאל סובר שלא קיבל התענית ומותר לו לאכול ולרחוץ.

באיסור אכילה אחר קבלת תענית עסקנו לעיל, ולכן נעסוק כעת רק בפירושו של הרמב"ן. הרמב"ן מפרש שיש הבדל בין איסור רחיצה לשאר איסורים. בשאר איסורים הנאתם בזמנם, ולכן הם נאסרו רק מהשקיעה שבה מתחילה התענית, ברחיצה ההנאה אף

לאחר שעה, שהנאתו כל זמן שהוא נקי, ולכן אסור לו לרחוץ משעה שאוכל את סעודת אבלותו.

הרא"ש [ס' לח] תמה על הרמב"ן, שהרי גם באכילה הנאתו כל זמן שהוא שבע, וכיצד יכול להיות שמותר לו לאכול ואסור לו לרחוץ.

נראה לפרש שאיסור אכילה נובע מחיוב תענית, ואיסור רחיצה נובע גם מאיסור תענית וגם מדין אבלות. האוכל סעודה מפסקת הוא אכל, ולכן אסור ברחיצה האסורה על אבל, מכיוון שזמן התענית רק מהשקיעה, מותר לו לאכול ולשתות [ניתן לדחות הסבר זה, שאבל מותר לרחוץ פניו, ידיו ורגליו, וחיוב תענית אוסרו, מדוע בזמן סעודה מפסקת אסור לו לרחוץ אפילו פניו, ידיו ורגליו?].

סיכום

סעודה מפסקת היא סעודת אבלות, ניתן להשוות בינה לדין אונן, וניתן להבין שדיניה אינם קשורים לדין אונן אלא נובעים מהחיוב למעט בה בשמחה.

הלכה

השו"ע [ס' תקנב סע' א-ב] פוסק שאסור לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת שאוכל אחר חצות. הוא פוסק שנהגו לאסור אף בשר מלוח, בשר עוף, דגים ויין מגתו. הרמ"א פוסק כתוס' שצריכים למעט אף בשאר משקים.

השו"ע [סע' ג] פוסק כתוס' שאסור לאכול שני מינים שהתבשלו בקדרה אחת, אלא אם הוא דבר שכך רגילים לאוכלו כל השנה. הוא פוסק שתבשיל מדבר הנאכל כמות שהוא חי מוגדר כתבשיל.

נוהגים לאכול עדשים או ביצים שהם מאכל אכלים [סע' ה, ועיין משנה ברורה סק"ג]. מי שיכול לא יאכל בסעודה מפסקת אלא פת חרבה במלח וקיתון מים [סע' ו]. הרמ"א מוסיף שיש מחמירים לטבל אחר אכילתם פת באפר ולאוכלה.

השו"ע [סע' ז] פוסק שנהגו לישב על גבי קרקע.

השו"ע [סע' ח] פוסק שיש ליהזר שלא ישבו שלושה כאחד בסעודה זו, כדי שלא יתחייבו בזימון. המשנה ברורה [סקי"ט] פוסק שאף אם ישבו כאחד אינם מזמנים ששיבתם אינה נחשבת קביעות.